Թակիցը յոյս է յայտնում որ Վ. Նահապետը չի խնայի շնորհել այդ եկամուտները յիշեալ բարի նպատակին, այդպիսով քաջալերելով գիւղական մանուկների ուսման գործը։

—

Ստացանք պ. Միքայէլ Նայեանցից 4 րուբլ յօգուտ «Ժուրնալ դ'Օրիան» լրագրի։ Առաջվայ փողերի հետ կանի 433 րուբլ։

—

Դարձեալ ստացանք «Ժուրնալ դ'Օրիան» լրագրի համար 12 րուբլ հետեւեալ անձինքներից, Սերգէյ Ալիխանեանց, Գաբրիէլ Քալանթարեանց և Ներսէս Աթաբէկեանց։ Առաջին փողերի հետ կանի 445 րուբլ։

—

Երէկ հասաւ ԹԻՖԼԻՍ, մեր քաղաքի հնագիտական ժողովին մասնակցելու համար, Ս. Պետերբուրգի պրոֆեսոր, յայտնի հայագէտ, պ. Քերովբէ Պատկանեան։

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՅՈՑ ԽՆԴԻՐ

—

Կ. Պօլսից հեռագրում են „Pester Lloyd“ լրագրին, որ Թիւրքիայի մայրաքաղաքը վերադարձած ռուս դեսպան Նովիկով բերեց իր հետ հրահանգներ իր կառավարութենից, որով նրան հրամայված է համերաշխութեամբ և եռանդով գործել անգլիական դեսպանի հետ Հայաստանի վերանորոգութիւնների վերաբերութեամբ։ Բերլինի դաշնագրի 61-որդ յօդուածի հիման վրա Բ. Դուռը պէտք է կարճ ժամանակում ներկայացնի պետութիւններին մի հաղորդութիւն այն միջոցների վրա, որոնք գործադրվեցան խաղաղ հայերին պաշտպանելու քիւրդերի և չերքեզների բռնութիւնների դէմ։

„Հայրենիք“ լրագրում կարդում ենք հետեւեալ լուրը։

„Լօնտրայէն „Վ.ագըլԹ“ լրագրին կը գրեն։ Ասիոյ վերաբերեալ կապոյտ տետրակը խորհրդարանին հաղորդվեցաւ։ Կը պարունակէ 123 երես և 172 գրութիւն, յիշեալ գրութեանց մէջ ստոյգ տեղեկութիւններ չը կան, միայն անգլիական գործակատարների անձնական խորհրդածութիւնները, մահմետական և ոչ—մահմետական լազերի և չերքեզների դէմ ըրած գանգատները կը պարունակեն։ Սըր Չարլս Դիլկ խորհրդարանի մէջ յայտարարեց թէ անգլիական կառավարութիւնը կը ջանայ տէրութեանց մէջ համաձայնութիւն կայացնել հայկական խնդիրը գանձային բարեկարգութեան խնդրէն առաջ լուծելու համար։“

Զարմանալի է որ ինքն „Վ.ագըլԹ“ լրագիրն էլ որ տասն և հինգ օր առաջ պնդում էր թէ Հայաստանի բարեկարգութեանց մասին դրամ չը կայ և թէ առաջ պէտք է Թիւրքիայի ֆինանսական վերանորոգութիւնները մտցնել, իսկ յետոյ դիմել Հայաստանի վերանորոգութիւններին,—այժմ նոյն լրագիրը բոլորովին հակառակն է խօսում և յորդորում է կառավարութեանը նախ պարապել Հայաստանի վերանորոգութիւններով և այնուհետեւ պետութեան ֆինանսների րէֆօրմների վրա մտածել։

ՖՐԱՆՍԻԱ

—

Օգոստոսի 28-ին փարիզի ձմերային ցիրկի մէջ մեծ ցոյց կատարվեցաւ 'ի պատիւ Գամբետայի։ Այդ ցոյցին առիթ տուեց գրականական առաւօտը յօգուտ ժողովրդական գրադարանի, որին նախագահում էր Գամբետա, իսկ դասախօսեց Պօլ Բէր։ Հասարակութիւնը հաւաքվել էր ցիրկի դրան մօտ և ժամի 2-ին այնտեղ արդէն 7,000 աւելի մարդ կար։ Բուրժուազիայից կազմված այդ ամբոխը անհամբերութեամբ սպասում էր Գամբետային։ Ուղիղ ժամի 2-ին երաժիշտները սկսեցին Մարսելիեզ ածել և այդ ժամանակ դահլիճը մտաւ Գամբետա։ Նրան աղմկալի ծափահարութիւններով ընդունեցին։ Մի քանի ձայներ համարձակվեցան բացականչել „կեցցէ կոմունա“, „կեցցէ Հէնրիկոս V“, բայց այդ բացականչութիւնները հասարակութեանը դրդեցին աւելի աղմկալի ցոյց անել։ Գամբետա զուարթացած էր և շնորհակալութիւն էր յայտնում հասարակութեանը ցածր գլուխ տալով։ Գամբետա մի ճառ արտասանեց, որի ժամանակ ի միջի այլոց ասաց. „Ժողովրդական լուսաւորութեան մեծ հարցը մենք բարձր ենք դասում անձնական հարցերից և ես ուրախութեամբ նկատում եմ, որ բոլոր քաղաքացիները ինձ հետ համաձայն են։ Առանց կրթութեան հասարակական կեանքը չէ կարող ունենալ կանոնաւոր ընթացք։ Պետական մարդկերանց, ազգի ներկայացուցիչների և մտածողների բոլոր աշխատանքներից և հոգսերից միայն նրանք իսկապէս օգտաւէտ են, որոնք ձգտում են հարստացնել և մեծացնել բնութենից մեզ տուած ամենանշանաւոր դրամագլուխը, խելքը։ Այդ պատճառով մեր ամենամեծ հոգսը կրթութեան մտաւոր զարգացումը պէտք է լինի։ Այդ դրամագլխի օգնութեամբ ստացվում են հասարակական օգուտ և խաղաղութիւնը, ստացվում են առանց ներքին պատերազմների և բռնութիւնների, մի միայն արդարութեան և իրաւացի ճանապարհով։ Ահա մեր կրօնը, իմ բարեկամներ, առաջադիմութեան և մտաւոր զարգացման կրօնը։ Նա մեզ սովորեցնում է թանգ գնահատել մարդկութիւնը միացնող կապը, յարգել մարդկային արժանաւորութիւնը և հիմնել անձնական իրաւունքները ազատութիւնը փոխադարձ յարգելու վրա։ Այդ կրօնի անունով մենք այստեղ հաւաքվեցինք։“

ԳԵՐՄԱՆԻԱ

—

Բերլինի մէջ հրատարակվող մինիստրական լրագիրները մի ծանր մեղադրանք բարձեցին առաջադէմների և ազատամիտների վրա, այն է, որ նրանք հանրապետական մտքեր են քարոզում և աշխատում են վնասել պրուսական թագաւորութեան հեղինակութեանը։ Այդ մեղադրանքը չափազանց ծանր է մի միապետական երկրի մէջ և այդ պատճառով ազատամիտները սաստիկ բողոքեցին դրա դէմ։ Առաջ պահպանողականները պնդում էին, որ իշխան Բիսմարկի դիտաւորութիւններին ընդդիմադրելը մի և նոյն է, թէ քննադատել գերմանական կայսրի նպատակները։ Ազատամիտների բողոքները այդպիսի մեղադրանքների դէմ կասկածաւոր էին համարվում, կամ թէ բոլորովին անուշադիր էին թողնվում պահպանողականների կողմից։ Այդ անհիմն մեղադրանքների դէմ սկսեց եռանդով մաքառել առաջադէմների պաշտօնական առաջնորդ և ընդդիմադրական կուսակցութեան ամենաընդունակ անդամներից մէկը, Րիխտեր։ Իր վերջին ճառի մէջ Բերլինի ընտրողական շրջաններից մէկում Րիխտեր նկատեց, որ առաջադէմները ցանկանում են բացառապէս Հօհենցօլերների իշխանութեան տակ մնալ և ոչ թէ մէկ ուրիշի, մինչև անգամ իշխան Բիսմարկի նման հեղինակութիւն ունեցող անձի իշխանութեան տակ։ Այդ յայտնութիւնը առիթ տուեց հաւաքված ընտրողներին աղմկալի ցոյցեր անել ի պատիւ ազատամիտների և գերմանական կայսրի։ Երեւի այդ յայտնութենից յետոյ կիսապաշտօնական մամուլն էլ կը հանգստանայ և այլ մեղադրանքներ կը փնտռէ առաջադէմների և ազատամիտների դէմ, որոնք չեն բաժանում իշխան Բիսմարկի կարծիքները ընթացող գործերի մասին։

ՆԱՄԱԿ ԹԻՒՐՔԻԱՅԻՑ

—

Կ. Պօլիս, 19 օգոստոսի

Շատերը զարմանում են թէ, երբ պ. Գօշէն իր ընտրողների առաջ ատենաբանութիւն արեց վերջերումս Անգլիայի մէջ, ինչու նա հէնց մէկ խօսքով էլ չը յիշեց հայերին և նոցա դատը։ Հի-

---

ծատէրերը ունեցած պարտաւորութիւնները և կարիք չի լինի ուրեմն այդ յօդուածը գործադրելու։ Աւելի խելացի վարվեց տէրութիւնը երկու տարի առաջ յայտնելով, որ վերաքննութիւն չը պէտք է լինի մինչև մի 20 տարի էլ։ Ուրեմն կարելի է յուսալ, որ տեղական կանօնադրութեան 186 յօդուածը երբէք գործադրութիւն չի ունենայ, որ և ցանկալի է։ Իր ժամանակը այնու ամենայնիւ նա կատարեց իր նշանակութիւնը, բաւականացնելով կալուածատիրական օգուտների ներկայացուցիչների պահանջներից մէկը առանց վնասելու գիւղացուն... Հողային տուրքերի վերաքննութիւնը ինչպէս և կատարելու լինէին այժմս, հազիւ թէ կարելի լինէր նրան գիւղացուն բարօրութեան ծառայեցնել, որովհետև վերջին 20 տարիներս հողի գինը սաստիկ բարձրացել է, նա մանաւանդ կենտրօնական սեւահող նահանգներում, ուրտեղ և մեծ մասամբ դեռ չեն կարողացել յետ գնելու հողաբաժինը։

VI

Բաւական է պատմութեամբ պարապվելը — կանգ առնենք այստեղ։ Պատմութեան այն մի երեսը, որ բացինք ընթերցողի առաջ, կարող է հասկացողութիւն տալ խնդրի վեհութեան և կարեւորութեան վրա, կարող է համոզել՝ թէ որչափ նշանաւոր հետեւանքներ են ունենում մեծ գործի մանրամասնութիւններն անգամ։ Այդ իսկ նպատակով փոքր ինչ զբաղվենք Ռուսաստանի այժմեան գիւղական խնդրով։ Մենք հեշտութեամբ կը գանք այն եզրակացութեան, որ այժմեան արածները և առաջարկածները լրացուցիչ միջոցներ են և կարկատաններ այն տեղերում, ուր 20 տարի սրանից առաջ զրկել էին, կրճատել, ուրեմն հին մեղքերը յետոյ քավվում են և այն էլ ինչ մեծութեամբ և դժուարութեամբ։

Այժմ գիւղացին առաջվանից աւելի քիչ հողով է օգտվում. այդ հողը թուլացել է անընդհատ մշակութիւնից և քիչ պարարտացնելուց, որովհետև նա շատ անգամ զրկված է կարեւոր հողերից՝ մարգագետիններից, արօտից։ Մի և նոյն ժամանակ տուրքերը ոչ միայն մնացել են առաջվանները, այլ և ծանրացել են նոր հասարակական և տէրունական պիտոյքների լրացնելու պատճառով։ Գիւղացին ինքնուրոյն սեփականատէր դառնալով այնքան ծանրութիւն բեռնեց իր վրա, որ իրապէս նա աշխատանքի ու տանջանքի կողմից չը թեթեւացաւ. Թեթեւութիւն չունենալով նա ժամանակ չը գտաւ հոգալու իր պիտոյքների կանոնաւոր զարգացման վրա. և այժմ կան տեղեր, ուր նա առաջվանից աւելի թշուառ է ապրում։ Ի հարկէ կան և միջակ և լաւ տեղեր և սրանք մեծ մասամբ պարզ ապացոյց են կանգնած այն բանի համար թէ ինչպէս պէտք էր կատարել կալուածական խնդրի իրագործումը և թէ ինչքան պէտք էր հաւատ ընծայել կալուածատիրական հայրենասիրութեան։

Տէրութիւնը և հասարակութիւնը այժմ զբաղված են հոգսերով—գիւղական վերանորոգութեան պակասորդը լրացնել, սխալները, որչափ դեռ ուշ չէ, վերցնել և նոր պահանջների համեմատ նորոգութիւններ մտցնել։

Գլխաւոր հոգսերից մէկը— գիւղական համայնքի դրութիւնն է։ Ինչ է այդ համայնքը այժմ, քանդվում է նա թէ հաստատ շարունակվում է. ինչը կարող էր նրան վնասել և ինչ հնարներով կարելի կը լինէր նրան պահպանել։ Այս բոլոր խնդիրները սաստիկ զբաղում են ռուս հասարակութեան։ Համայնքի ուսումնասիրութեան համար մի քանի ծրագիրներ, պրօգրամներ են պատրաստել և ուսումնասիրութեան պտուղները արդէն սկսվում են երեւան գալ. բացի առանձին բազմաթիւ յօդուածներից, որոնք լցնում են ամսագիրների երեսները, նորերս դուրս եկաւ և մի ժողովածու, որ պարունակում է մի պրօգրամով հաւաքած նիւթեր զանազան նահանգների համայնքների վրա։

Այդ ժողովածուի առիթով գրված մի յօդուածի հիման վրա մի քանի խորհրդակցութիւններ անենք՝ ցոյց տալու թէ ինչպիսի պատճառներ երբեմն կարող են ազդել համայնքի այս ու այն դրութեան վրա։ Գիւղացին, մշակելով մի հող, ցանկանում է որչափ կարելին է աւելի մեծ եկամուտ ունենալ նրանից և որչափ կարելի է աւելի փոքր տուրք վճարել նրա համար։ Իւրաքանչիւր գիւղացի սաստիկ կը գնահատի մեծ եկամուտ տուող հողը և կաշխատի փախչել մեծ տուրք պահանջող հողից։ Ուստի երկու նահանգներից մէկում, կարող է պատահել, գիւղացին ուրախութեամբ կընդունի հող և կը մշակի, իսկ միւսում նա կը փախչի հողից։ Բայց փախչել հողից թոյլ չի տայ ամբողջ գիւղական հասարակութիւնը— համայնքը. որովհետև տուրքերը աւելի կը ծանրանան մնացածների վրա. այդ պատճառով ամեն մարդ ստիպված պէտք է կրի ծանրութեան մի մասը, որ լինի համապատասխան՝ մշակվող հողի մեծութեան։ Համայնքը այս միջոցում՝ ստիպում է ամենին հպատակվել հասարակական շահերի համար։ Հակառակ գիւղում, ընդհակառակը, ամեն մարդ ցանկանում է, որչափ կարելի է, հողը ձեռքից չը թողնել. որովհետև ով որչափ հողի համար տուրք ներկայացրեց, այնքան էլ հող նա կարող է մասնաւոր սեփականութիւն ստանալ, երբ վերջացնի յետ գնելը։ Իսկ համայնքը հողը խլել նրա ձեռքից չէ կարող, որովհետև ընդունված չէ փոփոխել հողը մինչև նոր վճակագրութիւնը։ Այստեղից պարզ նկատվում է, որ պտղաբեր հողի վրա ապրող գիւղացին, եթէ կամենայ, աւելի հեշտութեամբ կարող է քանդել համայնական սկիզբը, քան աւելի ազատ տեղերքինը։

Երբ հողը դեռ կալուածատէրի սեփականութեան տակ էր, նա կանոնաւոր կերպով բաժանվում էր բոլոր գիւղացիների վրա. մի քանի ժամանակից յետոյ եթէ շատանում էր նրանց թիւը— հող բաժանվիլը կրկնվում էր։ Իսկ երբ սահմանեցին, որ գիւղացին յետ գնի իր հողը, այն ժամանակ նա սկսեց աչք գնել այն հողին, որի համար վճարում է։ Եթէ կարողութիւն ունի գիւղացին, այսինքն հողը բերրի է կամ ուրիշ մի որ և է եկամուտ կայ, այն ժամանակ հողը նրա վրա էլ մնում է, իսկ եթէ չէ՝ հողը վա- է, նա թէկուզ ցանկանար էլ սեփականութեան վրա մտածել, ստիպված է հողից փախչել կամ քիչ մասը վեր առնել։

Ասածներիցս երեւում է, որ տէրութեան այն կարգադրութիւնը թէ իւրաքանչիւր գիւղացի յետ գնելով իր հողը, դառնում է նրա մասնաւոր սեփականատէրը— կարող է քանդել համայնքը։ Իրաւի այնտեղ, որտեղ հողը չէ գնվում, օրինակ տէրունական գիւղացիների մեծ մասի, այնտեղ համայնքը ամուր է։ Նոյնպէս նկատած է, որ ձրի տուած հողերը միշտ համայնական կերպով են կառավարվում։ Մինչև անգամ մասնաւոր սեփականութեամբ օգտվող հողերը երբեմն համայնական են դարձել, երբ դա ընծայվել է նրանց (այդպէս են Մոսկվա նահանգի Սերպուխով գաւառի, կալինօվցիները)։—Ուրեմն հող գնելը համայնք փչացնելուն շատ կը նպաստի, եթէ միւս պայմաններն էլ արգելք չը լինեն։

Այժմ հասկանալի է, որ զանազան կարգադրութիւններ անելուց՝ հետեւանքի վրա պէտք է խոր մտածել. եթէ չէ յետոյ կարող է ուշ լինել օգնելու ցաւին և կը պահանջվեն մեծ զոհեր։

VII

Ահա այն միջոցներից մի քանիսը, որ առաջարկվում են գիւղացու բարօրութեան համար վերջին տարիներս։

I. Պէտք է ոչնչացնել կանօնադրութեան այն յօդուածը, որով թոյլ է տրվում ձրի հողաբաժին տալու գիւղացուն (շատ աննշան քանակութեամբ, մօտ մի չորրորդականը, քան որ հարկաւոր էր)։ Նոյնպէս պէտք է հասնել օգնել նրանց, որոնք արդէն ընդունել են ձրի հողաբաժին և ահա 20 տարի է տանջվում են այդ պատճառով. պէտք է դրանց հողը աւելացնել մինչև ամենաբարձր հողաբաժնի չափը։

II. Պէտք է արգելել առանց գիւղացու հողաբաժնի մասնաւոր կերպով սեփականութիւնը. պէտք է համայնքը այդ կողմից թողնել

մայ կամաց կամաց բացվում է գաղտնիքը. արժանահաւատ մարդիք հաւատացնում են, որ պ. գօշէն այնչափ զզուանք տարաւ իր հետ այստեղի լուսաւորչական, բողոքական և կաթօլիկ հայերի մանաւանդ աշխարհական ներկայացուցիչներից, որ նա փոխանակ իր այդ հակակրութիւնը յայտնելու Անգլիայում, բաւոք համարեց էլ բոլորովին լռել հայերի մասին։ Իրանից մասնաւոր կերպով հարցնող բարեկամներին, ասում են, նա ասել է միայն Կ. Պօլսի հայերի մասին. «C'est une serre d'intrigues et de fourberies»։

Բայց ինչպէս և ինչով կարող էր կազմել այնչափ պատուաւոր մի մարդ հայոց վրա մի այդպիսի գէշ գաղափար. եւրօպական մարդու վրա զզուանք բերելու կարելութիւնը հեշտութեամբ հասկանալու համար, հերիք է, որ նաև մի հայ մարդ գործ ունենայ սոցա հետ ու դիտէ սոցա յատկութիւնները. միմեանց վրա միշտ բամբասանք, միշտ ամենասաստ խնխնուացիաներ, նաև «սերտ բարեկամ» համարվածների մէջ, դրպարտութիւն, փոխադարձ մատնութիւն, խարդախութիւն, կեղծաւորութիւն, յանուն ազգասիրութեան ամենանեղ չահամոլութիւն, ուխտազանցութիւն, տիրանենգութիւն և այլն և այլն. այսպիսի հարիւրաւոր անտանելի բաներ, որ կը նըկատէ մարդ սոցա ամենազարգացածների մէջ և զզուանքով կը կտրէ իր յարաբերութիւնները ու կը հեռանայ իր փոքր, բայց անմատչելի շըրջանը։

Կը գայ գիցուք մի օտար մարդ, մի դիպլօմատ. իսկոյն ամեն կողմից հասնող կը վազէ նորա մօտ, ինչպէս ազգասէր և ազգի ներկայացուցիչ, լինի նա լուսանկար թէ փարմասոն։ Եթէ լուսաւորչական է՝ առաջին բանը կը լինի ամեն տեսակ կեղտոտ խայտառակութիւններ խօսել այս ինչ, այն ինչ բողոքական կամ կաթօլիկ յայտնի աշխարհական կամ կրօնական անձի վրա. առաջին բանը կը լինի լրտեսական կերպերով ցոյց տալ քաղաքավարի և հիւրընկալ օտարին թէ չատ մեծ գաղտնիքներ գիտէ ինքը Թիւրքիայի վրա, յարաբերութիւններ ունենալով «սուլթանին չատ մօտիկ անձերի հետ» և այլն։ Ներկայացեցէք հիմայ խեղճ եւրօպացու դրութիւնը երբ նորա հետ մի ժամ յետոյ նոյն կերպով կը խօսէ հայ կաթօլիկը, մի քիչ յետոյ էլ հայ բողոքականը. դէհ այստեղ էլ մարդասիրութիւն կամ հայասիրութիւն կարող է տեղի ունենալ։ Կ. Պօլսի հայ ինտելլիգէնցիայի (հասարակ հայ ժողովուրդը, ինչպէս քանիցս ասել եմ, չատ ազնիւ և սքանչելի ժողովուրդ է, ինչպէս այդ տեղ, այնպէս և այստեղ) այս փառագոյն յատկութիւնները այնչափ վնասում են Հայաստանի խեղճ անմեղ մեր համարինների չահերին, որ էլ դժուար է ասել. տեսնելով մայրաքաղաքի զարգացած հայերին այսչափ ընկած և ապականված, եւրօպական մարդը ի հարկէ դատում է այնպէս, ինչպէս Եւրօպայում, այսինքն աւելի «կրթվածով» և «զարգացածով» նա դատում է և քիչ կրթվածի ու զարգացածի վրա, մինչդեռ որտեղից իմանայ նա թէ գիւղացի արհեստաւոր և երկրագործ հայի ու նորա քաղաքենակ ազգակցի մէջ կան բոլորովին միմեանց ներհակ յատկութիւններ, որ տեղից նա իմանայ և հասկանայ, ասում եմ, այս մեծ և նշանաւոր տարբերութիւնը, երբ այս բանը չեն կարող հասկանալ նոյն իրանք հայերից շատերը։

Կ. Պօլսի ինտելլիգէնցիան ունէ և մի ուրիշ յատկութիւն. նա ոչ միայն յարգանքով չէ վերաբերվում դէպի գաւառացի հարիւր անգամ աւելի բարձր, աւելի ազնիւ և համակրական հայը, այլ նա նորան արհամարհում է և ամգանքով է նայում նորա վրա, որովհետև գաւառացի հայը չունէ ոչ իր նման օլինպազական ճարպիկ մանիերներ, ոչ իր նման թեթև և չարժուն, բայց միշտ կեղծ ձևեր, ոչ իր վերացական և երեւակայական փքուն բառերը, այլ նա երեւում է իր ամենայնական պարզութեան, ծանրաչարժութեան, քիչ դանդաղութեան, անկեղծութեան, սրտակցութեան և բացախօսութեան մէջ։ Հարիւրաւորների հետ եմ խօսել այստեղ գաւառացի այս համակրալից տիպերի հետ, որոնք ասում են ամենայն պարզութեամբ. «էֆէնդի, Կ. Պօլսի հայերը հայեր չեն, այլ Աստուած վկայ նոքա ուրիշ թիւրլիւ միլլեթ (ուրիշ տեսակ ազգ) են»։ Ահա գաւառացի հայի կարծիքը Կ. Պօլսի «հայ առեւտրականների» վրա, որոնք յաւակնութիւն ունեն տեսնել Հայաստանի աղքատ ժողովրդի մէջ մի տեսակ կիսավայրիներ, որոնց հարկաւոր է «մարդ չինել» տալով նոցա իրանց ստացած «լոյսը»։ Ցաւալի չէ արդեօք սա... Ահա այս է պատճառը, որ մարդ կատարելապէս սկսում է համաձայնվել գաւառներից եկող ձայների հետ թէ Հայաստանի հայը իր յոյսը դնելով Կ. Պօլսի ինտելլիգէնցիայի վրա չը պիտի ձեռնծալ նստէ, այլ պէտք է իր այդ յոյսը մի օր առաջ կտրէ և ինքը սկսէ հոգալ իր վիճակի նիւթական և մտաւոր բարւոքման վրա։ Այս ձայները, ասում եմ, արդէն լսվում են Հայաստանից զանազան թղթակցութիւնների կերպով այս տեղի լրագիրներում և որչափ ուրախալի է այդ, որ խեղճ ժողովուրդը վերջապէս սկսեց ճանաչել իր բաղդը վճռողների ապիկարութիւնը (несостоятельность) և մտածել իր գլխի ճարը ինքը հոգալու վրա։ Որքան ուրախալի է, որքան մխիթարական է այս...

Ինչպէս երեւում է, արդէն ինքը հասարակութիւնը սկսել է հետամուտ լինել «Միացեալ ընկերութեան» նախորդ անօրէն ժողովի գործերին, զանազան տեսակ իրաւացի և խոհուն դիտողութիւններ և առաջարկութիւններ անելով տեղիս լրագիրների մէջ ի նպաստ Միացեալ ընկերութեանց հաստատութեան։ Այդ յօդուածներից մինը «Հայրենիքի» մէջ ուղարկում եմ ձեզ ներփակեալ որ տեսնէք և համոզվէք թէ որչափ բնական և առողջ միտք, որչափ հետեւակցական դատողութիւն ունէ այդ յօդուածագիր մի հասարակ զէյթունցի հայը հասարակաց խնդիրներ ըմբռնելու և պարզելու մէջ։ Թէպէտ յօդուածի նիւթը ինքն ըստ ինքեան գուցէ մի նշանաւոր բան չէ, բայց յօդուածագիր մի լեռնցի հայի դատողութիւնները այնչափ հետաքրքրական են և պատասխան, որ պատիւ կարող էին բերել իւրաքանչիւր եւրօպացի պուբլիցիստին։ Մինչդեռ այսպիսի պարզ և առողջ դատողութիւնների փոխանակ այստեղի ճառախօսների գլխում միայն խառն և խաւար կը գտնէք թէկուզ հարցը վերաբերվի մի ամենապարզ և հասկանալի առարկային։

Ցրազելով ձեզ և ձեր ընթերցողներին այսպիսի ներքին հարցերով, ես ունեմ այն համոզումը թէ հայոց հարցով թող պարապվէ Ներսէս պատրիարքը և կոչված մարդիկ, իսկ մենք ամբողջ դաս հազարաւոր մարդիկների պիտի աշխատենք փախցնենք մեր ներքին գործերով զբաղվելու, միմեանց ցաւերը, թերութիւնները, ուժը ու արժանաւորութիւնները ճանաչելու համար, որ ըստ այնմ անօրինենք և կարգադրութիւն անենք մեր բանելիք ընթացքի, մեր արած և դեռ անելի դրամական զոհողութիւնների վերաբերմամբ Հայաստանի բուն ժողովրդի օգտի համար։ Բայց ձեր ընթերցողներին ուրախացնելու համար, հրճուանքով կը յայտնեմ, որ հայոց հարցը արդէն մտաւ իր պաշտօնական պերիօդի մէջ։

Գրիգոր Նիկողոսեան

«ՄՇԱԿԻ» ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵՆԻՑ

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 2 սեպտեմբերի։ «Правит. Вѣстн.» լրագրի մէջ տպված է արտաքին գործերի մինիստրութեան կառավարիչ Գիրսի շրջաբերականը դիպլօմատիկական ներկայացուցիչներին, որի մէջ ասված է. „Մօտ ազգականութեան կապերը, ժառանգական բարեկամութիւնը, որոնք միացնում են Երկու Թագաւորներին, բաւական բացատրում են կայսրների տեսութեան պատճառը և նրա բնաւորութիւնը։ Այն սրտագին ընդունելութիւնը, որ գտաւ կայսրը, ամրացնում է բարեկամական յարաբերութիւնները ընդհանուր խաղաղութեան օգտի համար։“ Ցուած է Դանցիգի մէջ, օգոստոսի 28-ին։

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 2 սեպտեմբերի։ «Русск. Инвалидъ» լրագիրը վերջին ձեռնարկութիւնների տեսութեան մէջ նկատում է. «Կայսրը մինիստրութեանը նպատակ է դրել փոքրացնել պատերազմական ծախսերը, չը վնասելով զօրքերի պատերազմական պատրաստութեանը, փոքրացնել զօրքերի տարեկան գումարը մեծացնելով իսկական ծառայութեան ժամանակամիջոցը և բաւականութիւն տալով զօրքերի գլխաւոր պէտքերին։ Այդ ձեռնարկութիւնների հետեւանքներն են. ծախսերի քչացնելը 6,500,000 ր., գումարվող զօրքերի թւի փոքրացնելը մինչև 190,000, ծառայութեան ժամանակամիջոցի որոշելը հետեւակ զօրքերի և արտիլերիայի մէջ հինգ տարի, իսկ այլ զօրքերի մէջ 6 տարի, օֆիցերների ռոճիկի մեծացնելը։ Լինելու է հեծելազօրքի պատերազմական պատրաստականութեան և կայսրութեան արեւմտեան սահմանների պաշտպանողական շինութիւնների կատարելագործութիւնը։

Խմբագիր—հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

անարատ և միայն մաքրել նրան շրջապատող փնասակար ազդեցութիւնից։

III. Պէտք է չափաւորել տուրքերը այնպէս, որ նրանք փոքր ի չատէ համապատասխան լինեն հողաբաժնից ստացած եկամուտին և առհասարակ գիւղացու տնտեսական դրութեան վերաբերմամբ։

IV. Պէտք է թոյլ տալ գիւղական ազգաբնակութեան մի մասին գաղթել Ռուսաստանի անապատ անբնակ բերրի հողերը և այդ նպատակով կարեւոր է հետազօտել գաղթականութեան համար յարմար տեղերը, հիմնել զանազան կէտերում գաղթականական տեղեկացույցեր, օգնել նիւթապէս և բարոյապէս գաղթականութեան կանոնաւոր չարժման։—Նոյնպէս նպաստել բնակեցնելու մասնաւոր կալուածքներում գիւղացիներին, ուր կալուածքները չատ մեծ են, իսկ մարդ քիչ....

V. Պէտք է օգնել գիւղացիներին իրանց հողը լրացնելու, կլորցնելու. պատահում է, որ գիւղական հողը ընկած է լինում մի քանի տեղերում և այդ կտորների մէջ մնացած կալուածքի տէրը նեղացնում է գիւղացիներին. այդպիսի դէպքերում կարեւոր է միացնել այդ կտորները կամ աշխատել գնել տալ կալուածատիրոջ հողը։ Բացի դա հարկաւոր է աւելացնել անտառ կամ արօտատեղի—կամ թոյլ տալ նրանցով մասամբ օգտվելու։

VI. Պէտք է փոխել տէրունական հողերի վարձով տալու եղանակը. այժմ աճուրդում չատ անգամ գիւղը ընկնում է մի հարստահարողի ձեռքը, որ և յետոյ բաժանում է այդ գիւղերի վրա և նրանցից երկպատիկ և տասնապատիկ գանձում. ժամանակն է աճուրդները այնպէս կարգադրել, որ այդ հարստահարողները վերանային և հողը ուղիղ ընկնէր գիւղացիների ձեռքը առանց միջնորդի։

VII. Պէտք է հիմնել բազմատեսակ կրեդիտներ. զանազան ընդհանուր նպատակների, նոյնպէս հող գնելու համար (որի համար երբեմն բաւական է և հասարակ փոխատուութիւնը գեմստվոյի կողմից)։ Անհրաժեշտ են նոյնպէս ապահովող և բարեգործական ընկերութիւններ ու հաստատութիւններ։

VIII. Պէտք է զարգացնել մանր արհեստագործութիւնը և նրանց մթերքների վաճառառումը. միշտ հարկաւոր է ուշի ուշով հետեւել նրա չարժման և եթէ մի արհեստ անչահաւէտ է դառնում—նրա աւելի լաւացնելուն օգնել կամ թէ սովորեցնել տալ մի ուրիշ աւելի ձեռնտու արհեստ։ Այս բոլորի համար հարկաւոր է գործի խոր ուսումնասիրութիւն, որ և սկսված է վերջին տարիներս. (Մոսկվայում հիմնվել է մի յատուկ մասնաժողով դրա համար)։

IX. Պէտք է հրատարակել նոր կատարեալ բազմակողմանի գործարանական օրէնսդրութիւն, որ թեթեւացնէր մշակ ոյժի հարստահարութիւնը, կանանց և երեխաներին պաշտպանէր ու վերջիններիս կրթութիւնից չը զրկէր, որ արգելէր փնասակար, խոնաւ և թունաւոր բնակարաններ ունենալը. առաջն առնէր զանազան փորձանքների, ապահովէր փնասվածների կեանքը և այլն։ Գործարանական արդիւնագործութիւնը պէտք է գիւղացուն խիստ օգնէ, տալով նրան գործ այն ժամանակ, երբ նա ազատ է երկրագործութիւնից. այդ նպատակով ցանկալի է նոյնպէս, որ գործարաններ կանգնեցնելու տեղերը ևս յարմարեցրած լինեն գիւղական ժողովրդի պայմաններին։

X. Պէտք է կազմակերպել անցաթղթերի գործը աւելի թեթև, կարողութիւն տալով աւելի հասարակ կերպով նրանց չարժվելու երկրի մէջ. մի խօսքով այնպիսի պայմաններ հաստատել, որ անցաթղթի ազդեցութեան չնորհիվ, ոչ մի տեղ գործը կանգ չառնէր, արհեստագործութիւնը կամ երկրի մշակութիւնը չը յետաձգվէր կամ չը դժուարանար զուր տեղը։

XI. Պէտք է տարածել երկրի բոլոր խորքերը ընդհանուր և արհեստագործական կրթութիւն. բարձրացնել այն ընդհանուր գիտութեան պաշարը, որ խանձարուրված է հին աւանդութեան պատեններում, որչափ դա կարելի է ի հարկէ նոր պայմանների համեմատ— Նոյնպէս կարեւոր է ամեն կերպ քչացնել օրինակ գինետների թիւը և կանոնաւորել օղիի վաճառումը....

XII. Պէտք է ազատել գիւղացու դէպի իր համայնքը և թէ նահանգը ունեցած յարաբերութիւնները—փնասակար ազդեցութիւններից, ազատելով և չափէ փչելով բոլոր գիւղական կենդանաբարութեան մէջ, կազմակերպելով աւելի բընական և խելացի կերպով գիւղական ինքնավարութեան համակարգութիւնը....

VIII

Այստեղ թուեցի խնդիրներից գլխաւորները. դրանց վրա երկայն խօսելը անկարելի էր. չատ չատ կարելի եղաւ միայն կմախքը ներկայացնել։ Բայց ինչպէս և իցէ՝ ընթերցողը բաւականաչափ նկատած կը լինի, որ այդ առաջարկութիւնների մեծ մասը կամ լրացնում է առաջվայ պակասութիւնները կամ ապագայ աւելի բարձր զարգացման է նախված։ Երևի՝ խնդրի կիսատ կամ ծուռ վճռելը չատ թէ ուչ իր վատ հետևանքները կունենայ, այնպէս որ գործը երբեմն աւելի ևս խճճված, երկրորդ անգամ վերաքննվելու հարկաւորութիւն կը զգայ։

Մենք ցոյց տուինք խնդրի մի կարեւոր մասը —երկայն գրելը թէև գուցէ չատ հետաքրքրական կարող էր լինել գիւղական վիճակով պարապվողի համար. բայց այն ժամանակ, երբ նիւթեր լինէին նոյն իսկ Կովկասեան գիւղի մասին և երբ Կովկասեան գրականութիւնը այդ խնդիրը բարձրացնէր և օրվայ հոգս չինէր իր համար։ Այդ դեռ չը կայ։ Ընթերցողի հետաքրքրաշարժութիւնը այդ կողմից չատ թոյլ է. գոնէ ոչ մի կերպ չենք նկատում, որ նա արտայայտվէր։

Ռուսաց գրականութիւնը այս բոպէին սաստիկ զբաղված է այդ բոլոր խնդիրներով։ Ամսագրի համարները, լրագրի թերթերը, առանձին գրքոյկներ-հետազօտութիւնները միահամուռ աշխատում են բոլոր մանրամասները քննել, ուսումնասիրել և գործնական միջոցներ գտնելուն նպաստել։ Այդ համաձայն գործունէութեան մէջ իւրաքանչիւր կարծիք, իւրաքանչիւր նոր յօդուած, չուտով գտնում է իր տեղը—կպչում է այս կամ այն ուղղութեան և գործնական իրագործութեան համար հարստացնում է նիւթերի, խորհրդակցութիւնների պաշարը։

Եթէ նկատենք, որ Կովկասի ընթերցողի համար գիւղական ազգաբնակութեան խնդիրների հետ մանրամասնօրէն ծանօթանալը գին ունի—այն ժամանակ աւելի համարձակ կարող ենք գըրել երկայն և մանրամասն նիւթալից յօդուածներ։ Բայց հարկաւոր են դարձեալ Կովկասեան գիւղական կեանքից նիւթեր և տեղեկութիւններ։ Միայն լաւ գիտենալով սրանց—կարելի է և գրելի առարկայի մէջ ընտրութիւն անել, մի մանրամասնութեան վրա աւելի կանգ առնել, չատ մանրամասնութիւններ առանց ուշադրութեան թողնելու։

Հարկաւոր եմ համարում նկատել, որ յօդուածիս գրելուն բացի զանազան գրուածքներից, օգնել են և Իվանիւկովի ու Յանսոնի չարադրութիւնները։ Առաջ բերել գրքերի մէջ եղած հակասութիւններ, նրանց ներքին վէճ ու կռիւ—բոլորովին աւելորդ համարեցինք առ այժմ։

Մնում է դարձեալ խնդրելու, ով որ որչափ կարող է օգնի նիւթ ժողովելուն և հաղորդելուն։ Այդ նիւթերով մենք աւելի սերտ կապված կը լինենք ընթերցողի հետ և մեր խօսակցութիւններն էլ աւելի հասկանալի, աւելի դիւրըմբռնելի կը դառնան։

Չը մոռանանք, որ գիւղական հիմնական խընդրի վճռահատութեան գործերը մեծ ազդեցութիւն պէտք է ունենան ամբողջ հասարակական զարգացման և առաջադիմութեան վրա։ Ուղիղ հայրենասիրութիւնն էլ այդ խնդրի մէջ պահանջում է գործ և գոհ և նա չի բաւականանայ դատարկ բացագանչութիւններով և ճարպիկ դատողութիւններով։

Մոսկվա, 23 օգ. Ա. Քալանթար